

De deelname van vrouwen aan de Parijse Commune (1870-1871)

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 42 • sept 2005

De Commune van Parijs is een korte, maar zeer goed gedocumenteerde periode die een grote symbolische betekenis heeft gekregen voor de arbeidersbeweging. Vanuit feministisch standpunt is het interessant om de Commune te bestuderen om drie redenen: ten eerste waren vrouwen overduidelijk actief, zowel politiek als militair, ten tweede wordt hun deelname achteraf heel sterk moreel veroordeeld als buitengewoon onvrouwelijk; de overschrijding van de gendergrenzen wordt gevolgd door een krachtige disciplineringsbeweging die vrouwen weer op hun plaats moet krijgen. En tenslotte vormt de geschiedschrijving rond de Commune een goede illustratie van hoe vrouwen uit het beeld verdwijnen: ze worden eenvoudigweg verzwegen, enkel in relatie tot mannen beschreven, of in die mate gekarikaturiseerd dat latere 'neutrale' geschiedschrijvers de passages niet meer weerhouden. Slechts enkele vrouwen overleven dit proces, waardoor het beeld ontstaat dat actieve vrouwen grote uitzonderingen vormden.

Deze factsheet begint met een korte historische schets van de Commune. Om het verloop van de gebeurtenissen te verduidelijken, is het nodig om precieze data te geven, juist omdat het hele gebeuren zich in een relatief korte periode afspeelt. Het tweede deel beschrijft de deelname van vrouwen, hun zichtbare agitatie en betrokkenheid en het zoeken naar kanalen en mogelijkheden tot participatie. In het derde deel wordt de symbolische repressie toegelicht en het ontstaan van de mythe van de 'pétroleuses' (brandstichtsters). Het vierde deel schetst hoe pro-Commune auteurs omgingen met deze negatieve beeldvorming rond communardes. De mythevorming rond Louise Michel wordt toegelicht in het vijfde deel. Tenslotte wordt geschetst hoe de communardes uit het plaatje verdwijnen in de pogingen tot eerherstel en objectieve geschiedschrijving.

De Commune van Parijs, een korte historische schets

De Commune van Parijs werd uitgeroepen in een politiek erg woelige periode (1870-1871). Frankrijk was in oorlog met Pruisen. Binnen die oorlog ontstaat er een volksopstand tegen het eigen regime. De bredere sociale context waarin dat gebeuren begrepen moet worden,

is de erbarmelijke levensomstandigheden van de arbeiders en arbeidsters en de verschillende revoluties en opstanden die telkens de hoop op een beter leven deden opleven en de desillusies achteraf. Er waren de arbeidersopstanden van 1831 en 1848 en uiteraard ook de Franse Revolutie van 1789. In 1870 hadden de conservatieve krachten de bovenhand in Frankrijk en was Napoleon III als keizer aan de macht. Hij was niet erg populair. Heel wat Parijzenaars bleven immers republikein.

Het labiele machtsevenwicht wordt onderuit gehaald door de Pruisen die azen op de economisch interessante Elzas en Lotharingen. Ze provoceren en Frankrijk verklaart op 19 juli 1870 de oorlog. Frankrijk is slecht voorbereid, maakt een aantal strategische blunders en de positie van de keizer wordt onhoudbaar. Op 4 september wordt hij uit zijn macht ontzet en wordt er een regering van 'nationale verdediging' gevormd om de oorlog verder te zetten. Op 18 november zijn de Pruisische troepen al tot Parijs genaderd. De winter van 1870-1871 is er één van ontberingen en honger voor de bevolking van het belegerde Parijs. Vanaf 5 januari verslechtert de situatie verder door Duitse bombardementen. Voor de regering is het een verloren zaak. Op 19 januari leveren de Fransen hun laatste slag. De soldaten voelen zich geslachtoffer, het merendeel van de bevolking vindt de idee van een Franse capitulatie onaanvaardbaar. Op 22 januari vinden er protestbetogingen plaats. Er wordt op de betogers geschoten door regeringssoldaten. Op 28 januari is de capitulatie officieel.

Bismarck, de eerste minister van Pruisen, had bij de capitulatie geëist dat er een nieuwe Assemblée zou worden verkozen. Die verkiezingen gaan door op 8 februari 1871. Onder invloed van de rest van Frankrijk vormen de conservatieven een meerderheid in de nieuwe Assemblée, die zich op 10 maart installeert in Versailles. Ze neemt onpopulaire maatregelen tegen de Parijse bevolking en de Nationale Garde (de gemobiliseerde Parijzenaars). 18 maart stuurt Versailles troepen om de kanonnen te recupereren die nog op Montmartre staan. De Parijse bevolking, voor een groot deel vrouwen, verhindert dit. Ze kunnen de soldaten overtuigen, geven hen te eten en de opstand heeft op dat moment meer van een feestelijk volksgebeuren dan van een burgeroorlog. Van dan af berust het feitelijk gezag in Parijs bij het Centraal Comité van de Nationale Garde. 26 maart zijn er verkiezingen en wordt een eigen regering, de Commune, samengesteld.¹ Van de negentig leden zijn er 25 arbeiders, wat revolutionair was voor die tijd (de arbeidersklasse is overigens nog altijd sterk ondervertegenwoordigd in politieke mandaten), 12 vertegenwoordigers van de vrije beroepen en 53 kleine middenstanders. Er zetelt geen enkele vrouw in de Commune. Ze hadden overigens ook geen stemrecht. Nochtans treft de Commune tal van sociale en vrouwvriendelijke maatregelen die hun tijd ver vooruit waren. Zo wordt er een gewaarborgd minimumloon ingesteld, moederschapsrust, leerplicht en gratis onderwijs voor jongens en meisjes. Bordelen worden gesloten en prostituees aan een andere baan geholpen. Het onderscheid tussen wettige en onwettige kinderen wordt afgeschaft en weduwen van gesneuvelden krijgen een pensioen uitgekeerd, ook als ze niet officieel getrouwd waren, wat in arbeidersmiddens veel voorkwam.

Op 2 april vallen regeringstroepen Parijs aan. Wie zich overgeeft op het slagveld wordt ter plekke geëxecuteerd. In Parijs is de verontwaardiging heel groot. Tussen 3 en 6 april zijn er grote betogingen van vrouwen. Ze formuleren ook verschillende vredesvoorstellen in kranten. In het zog van dat verzet van vrouwen wordt op 11 april de *Union des Femmes pour la Défense de Paris et les Soins aux Blessés* opgericht. Op 21 mei vallen regeringstroepen de stad binnen en begint de 'bloedige week'. Twintig- à dertigduizend parijzenaars worden gedood. 28 mei wordt het laatste stukje Parijs ingenomen. Communards en communardes die niet ter plekke gefusilleerd werden, worden gevangen genomen. Duizenden worden verbannen naar Nieuw-Caledonië in de Stille Zuidzee. Na de bloedige week blijken er een honderduizendtal Parijzenaars afwezig: dood, gevangen genomen, of gevlucht. Pas in 1880 wordt er een algemene amnestie afgekondigd.

---

¹ De term 'Commune' wordt zowel voor de revolutionaire stedelijke regering, als voor de hele revolutaire periode gebruikt.

In de clubs, in de straten en op de barricades: communardes als politiek actieve vrouwen

Politiek is ruimer dan kiezen, verkiesbaar zijn en verkozen worden. De vrouwen van Parijs hadden geen stemrecht en zetelden ook niet formeel in de Commune. Nochtans werden tal van concrete vrouweneisen ingewilligd. Communardes dachten na over hoe hun samenleving moest evolueren en bestuurd worden. Ze formuleerden hun mening daarover in de vele clubs en dagbladen en namen deel aan de debatten. Bovendien organiseerden ze protestmarsen en leverden hun bijdrage aan de gewapende strijd, als ambulantière, cantinière, of soldaat. Gezien de penibele situatie was vrouwenstemrecht geen prioriteit, hoewel sommige communardes en communards er wel voorstander van waren. Er waren in die periode enkele vooraanstaande, intellectuele vrouwen actief, zoals Louise Michel, André Léo, Paule Minck en Elisabeth Dmitrieff. Het ging echter zeker niet om enkelingen. De participatie van vrouwen was massaal. Louise Michel spreekt van tienduizend actieve Parijsiennes.² Na de bloedige week worden er meer dan duizend vrouwen gevangen genomen. De betrokkenheid van vrouwen was ook heel zichtbaar en openlijk.

De militaire participatie van vrouwen werd vaak geassocieerd met de figuur van de *cantinière*, die instond voor het voedsel en de drank van haar legereenheid.³ Cantinières droegen een duidelijk herkenbaar uniform en in de optochten en marsen van de Nationale Garde waren ze zichtbaar als vrouwen aanwezig. Het gebeurde regelmatig dat ze in feite deelnamen aan de strijd, of tegelijkertijd de rol van ambulantière opnamen. Sommigen van hen sneuvelden. In de kranten van de Commune werden ze afgeschilderd als heldinnen, in de regeringsgezinde pers als afschuwelijke manwijven. In realiteit waren de cantinières blootgesteld aan het harde soldatenleven, werden ze regelmatig geconfronteerd met de dood van soldaten, soms verwanten. In hun eigen beschrijvingen van de veldslagen is weinig ruimte voor romantiek. Bovendien gebeurde het dat officieren zich minachtend opstelden en de aanwezigheid van vrouwen in hun eenheden zo storend vonden dat ze liever hun gewonden lieten creperen dan een ambulantière toe te laten.⁴ Hoewel Louise Michel in haar mémoires eerder de onderlinge verbondenheid binnen de bataljons beschrijft dan de obstakels voor vrouwen, heeft ze ooit Eugène Varlin aangeschreven, omdat ze geen rantsoen kreeg. Varlin was als Communelid verantwoordelijk voor de levensmiddelen en overtuigd voorstander van gelijke rechten voor vrouwen. Hij schrijft een briefje terug waarin uitdrukkelijk staat vermeld dat ze als vrijwillig ambulantière van de Commune, *recht* heeft op een rantsoen en dat men het haar *moet* geven.⁵ Wanneer een vriendin haar vraagt waar haar geweer en haar uniform van de Nationale Garde gebleven is, verzucht ze: *“Ah! Als men me enkel al toestond onze gewonden bij te staan! Maar je zou niet kunnen geloven hoeveel obstakels, hoeveel plagerijen, hoeveel vijandigheden...”*⁶

In de regeringsgezinde pers waren cantinières vaak een dankbaar doelwit voor karikaturisten.⁷ Ze werden ook vergeleken met ‘tricoteuses’ (breisters), een negatief vrouwbeeld van na de Franse Revolutie. Vrouwen zouden aan de voet van de guillotine hebben postgevat en al breiend de vele terechtstellingen hebben bijgewoond, genietend van het spektakel. Er werd beweerd dat ze hun zakdoekjes in het bloed van de slachtoffers doopten en juichten bij ieder hoofd dat rolde, bedwelmd en waanzinnig door de geur van het bloed. De vergelijking van cantinières met tricoteuses ontkracht hun inbreng en engagement. Vrouwelijke voorstanders van de Commune werden op die manier gelijkgeschakeld aan terreurmaniakken, waardoor ontkend werd dat ze een

² Lejeune, Paule (1978) *Louise Michel, l'indomptable*. p.190.

³ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.27;89.

⁴ Op. cit. p.92-95.

⁵ Lejeune, Paule (1978) *Louise Michel l'indomptable*. p. 182.

⁶ Op. cit. p.184.

⁷ Gullickson, Gay L. (1996) p.89-92.

politieke mening zouden (kunnen) hebben. Hun engagement kon kennelijk niet dezelfde basis hebben als bij mannen, ze zouden integendeel enkel gedreven worden door gevaarlijke primitieve instincten.⁸ Zowel de bewondering, als de vernedering in de pers en bij de medestrijders zijn reacties op het doorbreken van de gendergrenzen: wat de vrouwen deden, was voor iedereen *ongewoon*.

Het engagement van vrouwen komt in een stroomversnelling wanneer regeringstroepen Parijs aanvallen. Bij de eerste gevechten, organiseren vrouwen een mars op Versailles, met de bedoeling Thiers, de premier van de Assemblée, te gaan uitleggen hoe de vork in de steel zit.⁹ Een anonieme citoyenne publiceert in verschillende kranten een oproep: *“Laten we aan Versailles gaan zeggen dat Parijs de Commune heeft opgericht omdat we vrij wilden blijven. Laten we aan Versailles gaan zeggen dat Parijs zich in staat van verdediging heeft gebracht, omdat ze belasterd werd, omdat ze bedrogen werd en dat men geprobeerd heeft haar bij verrassing te ontwapenen. Laten we aan Versailles gaan zeggen dat de Assemblée (de officiële Franse regering) het recht te buiten is gegaan en dat Parijs erin is teruggekeerd. Laten we aan Versailles gaan zeggen dat de regering verantwoordelijk is voor het bloed van onze broeders en dat we haar voor heel Frankrijk zullen verantwoordelijk stellen voor onze rouw. Laten we naar Versailles gaan, opdat Parijs de laatste kans op verzoening benut.”*¹⁰ Er verzamelen zich een zeventienhonderd à achthonderdtal vrouwen op de place de la Concorde, die optrekken tot aan de zuidelijke poorten van Parijs. De vrouwen verzamelen dan in de Salle Ragache, waar Beatrix Excoffon op een biljarttafel klimt en een oproep doet om samen de gewonden te gaan verzorgen. De volgende dag, de vierde april, zijn er opnieuw vrouwenmanifestaties. Een duizendtal vrouwen trekt door de straten van Parijs, in rouwkleren, met de rode vlag voorop. Kinderen zingen ‘Chant du départ’. De Nationale Garde houdt hen echter tegen, omdat ze ervoor vrezen dat de troepen van Versailles hen massaal zouden neerschieten. De vrouwen geloofden echt in de mogelijkheid van hun vredesmissie. Het was hen immers slechts twee weken eerder wel gelukt was. De 18e maart hadden ze de soldaten van Versailles zover gekregen een bevel tot schieten te negeren. *“Schieten jullie op ons?”* hadden ze gezegd, *“Op jullie broers? Op onze echtgenoten? Op onze kinderen?”*¹¹ Voor heel wat Parijzenaars was de idee van een burgeroorlog, van Fransen die op Fransen schoten, lange tijd ondenkbaar. Na de gevechten van begin april radicaliseerden de tegenstellingen en verzoeningspogingen liepen dood.

In het zog van die eerste dagen van april werden er ook initiatieven genomen om de agitatie van vrouwen te kanaliseren en hun deelname aan de strijd van de Commune te organiseren. Tijdens een vrouwenbijeenkomst op 11 april 1871 in de Grand Café des Nations wordt de *‘Union des Femmes pour la Défense de Paris et les Soins aux Blessés’* opgericht met als duidelijke doelstelling vrouwen die zich willen inzetten voor de Commune de weg te wijzen in het lenigen van de noden van de Commune. André Léo, pseudoniem van Léodile Champseix, redacteur van de krant *La Sociale*, en al actief binnen de *‘Société du Droit des Femmes’* vóór de Commune, schrijft op 12 april een vurig pleidooi voor de mobilisatie van vrouwen voor de gewapende strijd: *“We weten dat ze ernaar hunkeren, dat ze enthousiast zijn en vurig om zichzelf volledig te geven (vooral arbeidersvrouwen) voor de goede zaak van Parijs; hun zielen toegewijd aan de strijd, hun ogen eerder gevuld met vuur dan met tranen. Laat de vrouwen actief deelnemen aan de strijd. Ze nemen er al aan deel in hun harten.”*¹² Tijdens de bloedige week vecht André Léo mee op de barricades van Batignolles. De barricade van de place

⁸ Op. cit. p.69-72.

⁹ Het is moeilijk om het precieze verloop van de gebeurtenissen te reconstrueren, omdat de bronnen elkaar hier tegenspreken. De volgende beschrijving is gebaseerd op het werk van Georges Soria (ed.) (1970-1971) *Grande histoire de la commune du centenaire 1871-1971*. Dl. 3, p.130-132.

¹⁰ Op. cit., p.130-131.

¹¹ Op. cit. Dl. 3, p.128, met een verwijzing naar Gaston Da Costa.

¹² Jones & Vergès, *Women of Paris*. p.501.

Blanche wordt verdedigd door een bataljon dat enkel uit vrouwen bestaat.¹³ Vrouwen werden net zo goed als mannen standrechtelijk geëxecuteerd door de regeringstroepen. André Léo slaagt erin te vluchten.

Mythevorming: de pétroleuses, vitroleuses en lichtekooien...

Na de Commune kwam er een gigantische disciplineringsbeweging op gang: communardes werden afgeschilderd als furies, harpijen, medusas, als krankzinnige brandstichtsters, gifmengsters, prostituees... Tijdens de bloedige week stonden heel wat officiële gebouwen in Parijs in brand. Communardes met petroleumkannetjes zouden overall brand gesticht hebben. Wat de heksen geweest waren voor de Kerk, waren de 'pétroleuses' voor de bourgeoisrepressie van na de Commune. Het beeld van de 'tricoteuse' fungeerde overigens op eenzelfde manier na de Franse Revolutie: als een *symbolische repressie*, de strijd wordt geleverd op het slagveld van de negatieve betekenisgeving. In 1871 en de jaren die volgden, waren vrouwen prominent aanwezig in de teksten over de Commune.¹⁴ Vooral het beeld van de pétroleuse kreeg de omvang van een urban legend en mensen bleven nog jaren uitkijken voor wilde manwijven die met petroleumkannen via openstaande kelderraampjes bourgeois-eigendommen in brand zouden steken. De vaststellingen dat de branden hoofdzakelijk door mannen waren aangestoken en minder erg waren dan op dat moment – toen de Parijse lucht oranje kleurde en de Parijse straten rood – leek, volstonden niet om de mythe uit te roeien. De conservatieve pers en de regering voedden de angsten.¹⁵ De mythe legitimeerde immers de standrechtelijke executies van vrouwen en kinderen en de bloedige repressie die er werd gevoerd tegen (vermeende) Communeleden. Er verscheen ook een krantenbericht over een cantinière die soldaten van Versailles zou vergiftigd hebben en andere berichten volgden, maar deze mythe van de gifmengsters ('vitroleuses') bleek niet even sterk als die van de pétroleuse.¹⁶ De conservatieve pers en de regering

FIGURE 17. Eugène Girard, *The Emancipated Woman Shedding Light on the World*. Bibliothèque Nationale.

schilderden de communardes ook steevast af als vrouwen van lichte zeden; prostituees, of alleszins vrouwen die 'alle gevoel voor gezin en moraliteit verloren' waren. De mannen en de kinderen die hadden deelgenomen aan de Commune, waren ook schuldig, maar werden in veel mindere mate *moreel* veroordeeld.¹⁷ Een groot deel van de symbolische repressie gebeurde via karikaturen. De achterliggende boodschap is vaak dat de vrouwen van de Commune, geen 'echte' vrouwen waren. In een tekening van Eugène Girard krijgt een woeste vrouw met verwilderde haren, waanzinnige blik, slordige kleren, met vuur en petroleumbus in de hand het onderschrift mee: "een geëmancipeerde vrouw die licht werpt op de wereld". Emancipatie, vrouwenrechten en waanzin werden moeiteloos op één lijn gesteld.

¹³ Lejeune, Paule (1978) *Louise Michel, l'indomptable*. p.190.

¹⁴ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.9.

¹⁵ Gullickson, Gay L. (1991) *La Pétroleuse: Representing Revolution*. p.241-249.

¹⁶ Gullickson, Gay L. (1991) *La Pétroleuse: Representing Revolution*. p.249, en (1996) *Unruly Women of Paris*. p.173.

¹⁷ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.176-177.

De Commune zelf kreeg een sterk symbolische betekenis in de arbeidersstrijd. De meningen zijn lange tijd heel erg gepolariseerd gebleven: men verheerlijkte het gebeuren, of men verguisde het. In het anti-kamp werd de betrokkenheid van de vrouwen aangegrepen als een bewijs van het verwerpelijke, het krankzinnige en zelfdestructieve karakter van de volksofstand. De auteurs die streefden naar een rehabilitatie van de Commune en die lange tijd vanuit ballingschap schreven, bleken echter ook vaak te worstelen met dat negatieve vrouwbeeld. Meestal reageerde men op het beeld van de pétroleuse door vrouwen af te schilderen als weerloze slachtoffers van de bloedige repressie. Op afbeeldingen van vrouwen die terechtgesteld of gevangen genomen worden, zijn ze hulpeloos, passief, verslagen en wanhopig. De mythe van de pétroleuse ontkrachten kon immers niet door communardes af te beelden als sterke, of verleidelijke vrouwen.¹⁸ Impliciet werden traditionele genderopvattingen op die manier ook in de pro-Commune literatuur opnieuw bevestigd.

De foto's van gevangen genomen communardes spreken het stereotiepe beeld van het passieve slachtoffer trouwens tegen. Foto's nemen van gevangenen en die publiceren, of te koop aanbieden werd in die tijd beschouwd als een extra straf, omdat het de reïntegratie van ex-gevangenen in de samenleving zou bemoeilijken. Communardes bleken het fotograferen echter helemaal niet als een straf te ondergaan. Voor arbeidsters was het een unieke kans om gefotografeerd te worden. Ze stuurden exemplaren naar hun familie op. Onbedoeld waren de foto's van gevangenen voor veel Fransen foto's van helden en heldinnen. De tegenstelling tussen de representatie van mannelijke en vrouwelijke communards is hier ook niet zo groot als in de karikaturen. Beide zijn onderworpen, maar zelfbewust en trots. *“Geen enkele ziet eruit als een passief slachtoffer”*, stelt Gen Doy, die de relatie tussen afbeeldingen van vrouwen en klassebewustzijn onderzocht.¹⁹

Mannelijke pro-Commune auteurs beschreven communardes ook vaak enkel in hun relatie tot mannen. Hun gedrag zou niet onvrouwelijk, maar juist extra vrouwelijk geweest zijn, omdat ze deden wat van een goede vrouw verwacht kon worden: hun man bijstaan. Prosper-Olivier Lissagaray, wiens *'Histoire de la Commune de 1871'* (1976(1896)) heel vaak wordt aangehaald als een standaardwerk over de Commune, schrijft bijvoorbeeld dat er een groot verschil bestaat tussen het weerzinwekkende androgyne beeld van het Versailleskamp en de echte Pariennes, die “weten te sterven, zoals ze beminnen: in volle overgave”.²⁰ Door naar communardes te verwijzen als naar minnaressen, of echtgenotes wordt hen impliciet geen autonome rol toegekend. Lissagaray besteedt verder weinig aandacht aan de inbreng van vrouwen in de Commune. Hoewel ze heldinnen zijn, vereisen ze kennelijk verder niet veel specifieke vermelding. De idee dat de rol van de vrouw in het publieke leven enkel zou bestaan in het ondersteunen van haar man is opnieuw een erg traditionele genderopvatting.

Tenslotte zijn er ook pro-Commune auteurs die in feite het negatieve vrouwbeeld onderschreven en voor wie de deelname van vrouwen aan de Commune met hun irrationeel en emotioneel gedrag de zaak geen goed zou gedaan hebben. Zo beschrijft de journalist Maxime Vuillaume in zijn *'La semaine sanglante. Journal d'un communard (mai 1871)'*²¹ een voorval waarbij een kapitein van de Nationale Garde van verraad wordt beschuldigd en gelyncht wordt door een woedende massa. De schuld ligt voor hem overduidelijk bij de cantinière van het 66e bataljon met wie de kapitein woorden

¹⁸ Gullickson, Gay L. (1991) *La Pétroleuse: Representing Revolution*. p.259.

¹⁹ Doy, Gen (1995) *Seeing and Consciousness: Women, Class and Representation*. p. 94-95.

²⁰ *Histoire de la Commune de 1871*. P.216-217.

²¹ 'La semaine sanglante' (1964) is een heruitgave van de hoofdstukken uit *'Mes Cahiers Rouge'* (1914) die betrekking hebben op de gebeurtenissen van 24 tot en met 28 mei 1871. De teksten dateren gedeeltelijk van vlak na de Commune, maar eigen observaties werden aangevuld met ooggetuigenverslagen die Vuillaume achteraf verzamelde.

had gehad en die enorm geliefd was bij haar soldaten, omdat ze zo dapper was. Dat ze in feite het gepeupel probeerde tegen te houden, interpreteert Vuillaume als vrouwelijke weekhartigheid. Het werk van Vuillaume geldt als 'nauwkeurig' en 'objectief'. Zijn interpretaties zijn echter onmiskenbaar misogyn. In zijn poging om de Commune te rehabiliteren zoekt hij de schuldigen van de terechtstelling van de gijzelaars. Dat hij vrouwen daarbij in het vizier heeft, blijkt bijvoorbeeld nog uit het feit dat hij getuigen uitdrukkelijk vraagt of er geen luidruchtige cantinières in de buurt waren.²² Vrouwen worden op deze manier schaamteloos opgeofferd voor de goede zaak.

Een bepaalde categorie van vrouwen kon al helemaal niet op rehabilitatie rekenen en verdwijnt nagenoeg volledig uit de pro-literatuur: de prostituees. In tegenstelling tot de pétroleuse en de vitroleuse was de prostituee immers geen mythe. Parijs had er massa's. Door de extreme armoede werden heel wat arbeidersvrouwen in de prostitutie gedreven.²³ De Commune sloot de bordelen, omdat het om één van de ergste vormen van sociale uitbuiting zou gaan. Er bleef echter ook bij heel wat Communards weerstand bestaan tegen prostituees. In de symbolische strijd achteraf bleken ze niet te redden. Het was te belangrijk om er niet mee geassocieerd te worden. In de processen werd promisuïteit, of zelfs maar het ongehuwd samenwonen, wat niet ongebruikelijk was in de arbeidersklasse, als algemeen bewijsmateriaal voor criminaliteit aanvaard. Colonel Gaillard vermeldt in zijn rapport dat 246 van de 1051 gearresteerde communardes prostituees waren. Soria, vurig verdediger van de Commune, stelde dat men dat aantal kunstmatig had opgedreven door prostituees te arresteren die er niets mee te maken hadden.²⁴ Maar de prostituees die er wél wat mee te maken hadden, konden niet op veel steun rekenen achteraf. Da Costa maakte bijvoorbeeld een onderscheid tussen 'goede' en 'slechte' communardes. Die laatste categorie waren dan de prostituees.²⁵

Louise Michel: een uitzonderlijke vrouw

7

Een vrouw die helemaal niet in het plaatje paste van het passieve slachtoffer, de toegewijde minnares, of de verworpen prostituee, was Louise Michel. Tijdens de Commune was ze *legendarisch* actief. Ze schreef poëzie en proza, sprak regelmatig in de clubs en had een schooltje op Montmartre. Ze nam deel aan de protestbetogingen tegen de capitulatie, nam het geweer op toen er vanuit het stadhuis op hen geschoten werd, luidde de 18^e maart in alle vroegte de alarmklokken toen de regeringstroepen de kannonnen van Montmartre wilde recupereren, droeg regelmatig een mannenuniform en nam als lid van het 61^e bataljon deel aan de gewapende strijd. Ze stond bekend als de beste schutter van de slag van Issy. Louise Michel verzorgde de gewonden, moedigde anderen aan, sprak begeesterend over de Commune. Aan het einde van de bloedige week gaf ze zichzelf aan, omdat de troepen van Versailles haar moeder hadden gearresteerd en ermee dreigden die te fusilleren in haar plaats. Op haar proces eiste ze voor zichzelf de doodstraf op, ze werd verbannen naar Nieuw-Caledonië, waar ze werkte als botaniste en een studie maakte van de plaatselijke bevolking. Na de amnestie bleef ze rondreizen en sprak op bijeenkomsten als vertegenwoordigster van het anarchisme. Ze schreef haar ervaringen neer en bleef haar hele leven een vurig pleitbezorgster van de idealen van de Commune. Louise Michel verschijnt in de teksten over haar en in haar eigen teksten als een zeer gedreven vrouw, die uiterst sociaal bewogen was en compromisloos.²⁶

²² Op. cit., p.19-34 en 74-75.

²³ Doy, Gen (1995) *Seeing and Consciousness: Women, Class and Representation*. p.85.

²⁴ Soria, Georges (ed.) (1970-1971) *Grande histoire de la commune du centenaire 1871-1971*. Dl.5, p.120.

²⁵ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.4.

²⁶ Meer info over Louise Michel op www.rosadoc.be > 'kant&klaar' > 'spot op'.

Dat Louise Michel een formidabele vrouw was, kan moeilijk ontkend worden. In feite was ze méér dan dat en fungeerde ze als een soort *emblem* van de Commune.²⁷ Ze was immers niet zo vatbaar voor de bourgeoislaster, omdat de typische kenmerken van de volkse *pétroleuse*, die verwilderd, mannelijk en oversekst was, niet aan haar konden worden toegeschreven. De conservatieve pers benadrukte het feit dat ze als bastaard, maar *half* bourgeoisie zou zijn, maar dat nam niet weg dat men haar behalve haar deelname aan de opstand geen immoreel of onfatsoenlijk gedrag in de schoenen kon schuiven.²⁸ Daardoor kon de mythe die rond haar persoon groeide ook niet zo makkelijk ontkracht worden. Na haar deelname aan de Commune was ook haar houding op haar proces legendarisch. Ze toonde geen enkele spijt, weigerde zich te verdedigen, verklaarde zichzelf schuldig over de hele lijn en eiste de doodstraf. Ze sprak ook een gegenderde taal op haar eigen proces: *“U bent mannen en ik ben maar een vrouw, en toch kijk ik u recht aan.”* en *“Als u geen lafaards bent, doodt me dan.”*²⁹ Victor Hugo, een oude bekende van Louise Michel, die ten tijden van de Commune in ballingschap in Brussel verbleef en die zijn eigen asiel zag ingetrokken worden, toen hij er openlijk voor pleitte de gevluchte communards asiel te verlenen, schreef als reactie op haar proces een heldendicht. Behalve een grote bewondering voor haar, redt hij ook haar beeld van mogelijk negatieve interpretaties. Het meest bekende vers is wellicht dat men uiteindelijk *“de engel doorheen de medusa”* ziet. De felle, gevaarlijke vrouw is slechts de uiterlijke schijn, in wezen blijkt ze een ‘engel’ te zijn. Dit vers zou een grote rol gespeeld hebben in de vorming van de legende.³⁰ In de jaren die volgden werd de mythe steeds verder versterkt en aangevuld. Louise Michel kreeg de bijnaam *‘de rode maagd’* en ging een beetje fungeren, naast de andere vrouwelijke allegorieën die de Franse iconografie bevolkten.³¹

In de symbolische strijd om de betekenis van de Commune, als iets uiterst slecht, of juist uiterst goed, in de strijd ook om het morele gelijk in de schuldvraag rond het bloedbad, lijkt het zinvol om een vrouw als Louise Michel te mythologiseren; een vrouw die reëel had deelgenomen aan de strijd, maar die in geen enkel opzicht paste in het plaatje van de *pétroleuse*, een vrouw die gestudeerd had en zich goed kon uitdrukken, maar die ook in nauw contact stond met het volk. Een vrouw als Louise Michel kon het *levende bewijs* vormen voor de oprechte en gerechtvaardigde gedrevenheid van vrouwen. Zij moet dat zelf beseft hebben en hoewel ze soms aarzelde om de aandacht rond haar als persoon, zocht ze die publieke aandacht wel op om haar goede zaak te bepleiten. Het lijkt ook gerechtvaardigd haar te bewonderen. Paule Lejeune die haar appreciatie niet onder stoelen, of banken steekt, looft haar om haar strijd voor sociale rechtvaardigheid.³² Maar deze goede mythe heeft ook een prijs. Het beeld dat overblijft in de geschiedenis is opnieuw dat van de enkelinge, als uitzondering die de regel bevestigt dat vrouwen *over het algemeen* niet actief waren en niet autonoom handelden. Louise Michel dreigt een beetje – hoewel dat het laaste zou geweest zijn wat ze wilde – niet langer een vrouw te zijn *naast* andere vrouwen, maar juist *ertegenover*, in tegenstelling ermee.

Selectieve geschiedschrijving

De negatieve beeldvorming staat een eenvoudige lezing van historische werken in de weg. Gay Gullickson deed onderzoek naar de mythevorming en de negatieve stereotypering van de vrouwen van de Commune.³³ Ze wijst erop dat historici de

²⁷ Gauthier, Xavière (1998) *Une autre Louise Michel. Lettres inédites de la prison d’Auberive*. p.32.

²⁸ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.211-212.

²⁹ Soria, Georges (ed.) (1970-1971) *Grande histoire de la commune du centenaire 1871-1971*. Dl.5, p.146-147,149.

³⁰ Gauthier, Xavière (1998) *Une autre Louise Michel*. p.34.

³¹ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.154-156.

³² Lejeune, Paule (1978) *Louise Michel, l’indomptable*. achterflap.

³³ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. en (1991) *La Pétroleuse: Representing Revolution*.

mythes vaak onbewust gereproduceerd hebben, omdat ze onvoldoende alert waren voor het misogynie karakter van sommige oorspronkelijke bronnen. Een huidige generatie van historici neemt er dan weer afstand van, waardoor het aandeel van vrouwen in de Commune aanzienlijk gemarginaliseerd wordt.³⁴

Een oppervlakkige kennismaking met de Parijse Commune levert gewoonlijk maar één vrouw op: Louise Michel. Ze is de enige vrouw die meer dan honderd jaar mannelijke geschiedschrijving heeft overleefd. Ze heeft verschillende autobiografische boeken nagelaten en wordt in zowat ieder werk vermeld. Als er behalve Louise Michel nog een vrouw vermeld wordt, is dat meestal Elizabeth Dmitrieff. Zij was een Russische aristocrate en één van de zeven oprichtsters van de *'Union des Femmes pour la Défense de Paris et les Soins aux Blessés'*.³⁵ Haar vermelding in geschiedenisboeken dankt ze aan het feit dat ze een vertrouweling was van Marx. Ze werd vaak gezien als een aanwijzing dat de Commune een 'communistische samenzwering' was. Sommige auteurs gingen zover te besluiten dat de Union een vrouwen afdeling van de Internationale was.³⁶ Net als de Communeleden, waren de leden van deze Union des Femmes echter niet hoofdzakelijk communisten. Alistair Horne een Britse anti-Commune historicus, omschrijft Dmitrieff als een schoonheid die door haar promiscuïteit de Commune wat glamour verschaftte. Ze zou door Marx naar Parijs gestuurd zijn als privé verslaggeefster en om de "Internationalistische" 'Union des Femmes' op te richten.³⁷ Door haar af te schilderen als een pion van Marx wordt opnieuw de autonomie van vrouwen ontkennd.

Besluit: de betekenis van de participatie van vrouwen aan de Commune

Op het moment dat abominabele levensomstandigheden als gevolg van een oorlog verder verslechteren en er openlijke politieke agitatie is naar aanleiding van diezelfde oorlog, zien vrouwen zichzelf en elkaar hieraan als vanzelfsprekend deelnemen. Begin april lijkt een scharniermoment geweest te zijn in deze bewustwording. De Commune had verschillende, radicale, voor die tijd onwaarschijnlijk sociale en vrouwvriendelijke maatregelen genomen. Op het moment dat die Commune wordt aangevallen, die voor velen de hoop op een beter leven vertegenwoordigde, is de verontwaardiging en de drang om te handelen immens. Wellicht had de Commune die hoop niet kunnen inlossen en zou ze op termijn uiteen zijn gevallen door interne tegenstellingen. Wellicht waren die twee eerste weken eerder als een soort verliefdheid, maar dat neemt niet weg dat arbeiders en arbeidsters op dat moment naast elkaar vechten voor een betere toekomst. Dat doel moet zo belangrijk geweest zijn, dat het massaal overschrijden van de gendergrenzen door vrouwen aanvaardbaar was. Voor de tegenpartij vormde een vrouw aan de mannelijke kant van de gendergrens echter een bedreiging voor de goede orde, zelfs voor de goede zeden. In een tijd waarin vrouwen sowieso als minder rationeel dan mannen werden beschouwd, moest een dergelijke ontketening van wilde krachten een teken zijn van het verval van de maatschappij. De reactie hierop was een symbolische repressie waarin vooral de communardes overladen werden met een hele reeks negatieve connotaties. Velen hebben dit symbolisch bloedbad niet overleefd; ze zijn in de geschiedenis verdwenen onder de lava van de uitbarsting van conservatieve representaties. Verschillende overlevenden van de Commune boden weerwerk en schreven hun ervaringen en gedachten neer. Pas na de amnestie van 1880 kon dat openlijk. Onder hen waren er vrouwen, zoals Louise Michel. Hoewel de Commune voor hen als een heel bijzondere periode in hun leven geldt, blijkt hun geloof en engagement

³⁴ Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris*. p.9.

³⁵ Soria, Georges (ed.) (1970-1971) *Grande histoire de la commune du centenaire 1871-1971*. Dl.3, p.134.

³⁶ idem

³⁷ Horne, Alistaire (1981(1965)) *The Fall of Paris. The Siege and the Commune 1870-1871*. p.359-360.

in de sociale beweging voor het leven. De gegenderde geschiedschrijving van pakweg de eerste zeventig jaren van de twintigste eeuw heeft echter over het algemeen meer aandacht besteed aan de teksten van mannen. Mannelijke communards zijn in hun beschrijvingen van vrouwen vaak ambigu. Dikwijls blijken ze niet echt voorstanders te zijn van vrouwenemancipatie en verdwijnt de autonomie van vrouwen uit het beeld. Door de positieve mythe van de heldin wordt het politiek actief zijn van communardes bovendien impliciet gereduceerd tot een welbepaald heroïsche periode, of tot enkelingen. Voor de latere generaties verdween de reële inbreng van communardes grotendeels uit het zicht. Pas in de laatste decennia is de Commune en het politiek actief zijn van vrouwen daarin door feministische geschiedschrijvers herontdekt.

Samenstelling: Hildegard Van Hove

Literatuur

- DE WEERDT, Denise (e.a.) *De Commune van Parijs 1871 in boek en beeld*. Brussel: Koninklijke bibliotheek Albert I. 1971. vii + 96p.
- Doy, Gen (1995) *Seeing and Consciousness: Women, Class and Representation*. Oxford: Berg. viii + 205 p. + illustraties.
- Gauthier, Xavière (1998) Une autre Louise Michel. Lettres inédites de la prison d'Aube rive. In: *Lunes*, 5, p.31-40.
- Gullickson, Gay L. (1991) La Pétroleuse: Representing Revolution. In: *Feminist Studies*, 17(2), p.240-265.
- Gullickson, Gay L. (1996) *Unruly Women of Paris. Images of the Commune*. Londen: Cornell University Press. xiii+283p.
- *Histoire de la France contemporaine*. 8dln. (1978-1981) Eleinstein, Jean (ed.). Editions Sociales & Livre Club Diderot. Bijdrage: Le "Châtiment": de la guerre à la Commune. Dl. 3, p.336-363.
- Horne, Alistaire (1981(1965)) *The Fall of Paris. The Siege and the Commune 1870-1871*. Middlesex: Penguin Books. 540p.
- Jones, Kathleen B. & Vergès, Françoise (1991) Women of the Paris Commune. In: *Women's Studies International Forum*, 14(5), p.491-503.
- Lejeune, Paule (1978) *Louise Michel, l'indomptable*. Editions des femmes. 327p.
- Lissagaray, Prosper-Olivier (1976(1896)) *Histoire de la Commune de 1871*. Paris: Maspero. 526p.
- Michel, Louise (1983 (1905)) *Souvenirs et aventures de ma vie*. Paris: La Découverte/Maspero. 437p.
- Soria, Georges (ed.) (1970-1971) *Grande histoire de la commune du centenaire 1871-1971*. 5dln. Livre Club Diderot.
- Vuillaume, Maxime (1964) *La semaine sanglante. Journal d'un communard (mai 1871)*. Paris: La Palatine. 271p. (oorspronkelijke uitgave: 1908-1914)